ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА 04.12.2024 | Йоганн Іванов

В пастці ескалації

Стримування має на меті переконати противника не діяти, але його можуть сприйняти як агресію. Чи є вихід з цієї дилеми?

Мабуть, лише через кілька десятиліть історики знайдуть вірний термін для характеристики сьогодення. Надто багато чого зараз ще в процесі, надто мало матеріалізувалося повністю. Нове протистояння Сходу й Заходу, холодна війна – 2.0, кінець системи, заснованої на правилах, чи початок багатополярного світового порядку? Ідей не бракуватиме. Не бракуватиме, звісно, і спроб провести паралелі з минулими часами. Але деякі терміни – немов з минулих епох і, найвірогідніше, характеризуватимуть стратегічні дебати наступних років. «Стримування» – саме такий термін.

Причин цього багато, головні з них цілком очевидні. За минулі десять років європейський порядок безпеки двічі було зламано: анексією Росією Кримського півострова в 2014 році та вторгненням в Україну в 2022-му, що стало поворотним моментом в німецькій політиці. Ознаки погіршення відносин між Росією і Заходом були й раніше. Те, що сталося, і те, чому треба запобігти в майбутньому, власне, формує нинішній дискурс про стримування.

Сама концепція стримування походить з часів піку холодної війни (корінням вона сягає в античність). Ядерна зброя НАТО призначалася для запобігання нападу на Західну Європу країн Варшавського договору, які переважали за кількістю конвенційної зброї. Нині навпаки: Росія, яка збройно й технологічно поступається НАТО, за допомогою тактичного та стратегічного ядерного арсеналу стримує НАТО від військового втручання в війну в Україні.

Ядерне стримування працює так: країна А утримується від дій проти країни Б, оскільки Б чітко сигналізує про наслідки. Країна А бере їх до уваги при ухваленні рішень, тобто утримується від дій. Дискурс про стримування зосереджується на стратегічному рівні, на застосуванні ядерної зброї, але також поширюється на конвенційну зброю та економіку. Натхненник ядерної стратегії США Томас

Шеллінг визначив стримування як запобігання дії через загрозу наслідків. Нині ця тема нішева, попри її важливість.

Реалії стримування набагато складніші, ніж теоретично-ігрові розрахунки витрат і вигод

Реалії стримування набагато складніші, ніж теоретично-ігрові розрахунки витрат і вигод. Для конфліктів характерним є мислення «свій – чужий», лінгвістично і соціально сконструйований історичний образ ворога та велика недовіра. *Othering* загострює протистояння, дискурсивні кордони ускладнюють розуміння протилежної сторони. Дії іншої сторони часто сприймаються як загроза, в політичних дебатах панує параноя. Ті, хто ухвалює рішення, змагаються в різкості й рішучості замість, власне, пошуку рішення. Така динаміка ускладнює розробку стратегій стримування і залагодження конфліктів.

Стратегія стримування розробляється в контексті, де важливий не стільки закон, скільки те, що є на практиці й як уникнути найгіршого сценарію. Моральний осуд іншої сторони, часто притаманний політичним дебатам, може затьмарювати стратегічні міркування і призводити до хибних висновків. Такі викривлення знижують ефективність стратегій стримування й ускладнюють управління конфліктами.

Стримування вимагає розуміння психології протилежної сторони і сприйняття змін в дискурсі під час конфлікту. Воно працює через стратегічну емпатію: знання страхів і тривог іншої сторони допомагає уникати дій, які можуть їх підживлювати. Особливо важливо бачити, що стримування відбувається в голові противника. Але в конфліктних ситуаціях, коли руйнується довіра, важко демонструвати рішучість так, щоб її не сприйняли як форму агресії.

Що стосується нинішньої війни в Україні, то Росія, можливо, вважає, що воєнне протистояння з НАТО вже почалося

Що стосується нинішньої війни в Україні, то Росія, можливо, вважає, що воєнне протистояння з НАТО вже почалося. Про це свідчать заяви російських зовнішньополітичних діячів і коментарі в ЗМІ, мета яких – вплинути на західну аудиторію. Для російських еліт це позиція сили, попри критику з боку Заходу. Якщо одна сторона вважає, що вона в стані війни, а інша заперечує, це впливає на організацію та

методи стримування.

Така асиметрія в інтерпретації ситуації може призвести до різної оцінки ризиків сторонами. Якщо Захід вважає, що до прямого воєнного протистояння з Росією достатньо далеко, він може бути готовий до більш ескалаційних (з погляду Росії) кроків. До них належить рішення дозволити використання балістичних ракет ATACMS (а також крилатих ракет Storm Shadow і SCALP) по цілях в Росії або в майбутньому передати Україні крилаті ракети JASSM (з дальністю дії плюс-мінус 1000 кілометрів залежно від конфігурації). Владімір Путін зазначив, що вважатиме такий хід речей прямою участю Заходу в війні.

Регулярне використання Україною таких ракет збільшить ціну війни для Росії. Мета – домогтися зміни поведінки. Але також імовірно, що Росія намагатиметься збільшити ціну для України і Заходу. Це може варіюватися від цілого ряду нових гібридних дій, ескалації на полі бою (таких, як, наприклад, нещодавнє використання експериментальної БРСД «Орєшнік» з ракетами з кількома боєголовками проти цілей в Дніпрі, нові атаки на цивільну інфраструктуру або передача сучасних протикорабельних ракет P-800 «Онікс» заколотникам в Червоному морі) до відновлення випробувань ядерної зброї.

Якщо Росія вважатиме, що стримування більше не працює, оскільки вона знову й знову зазнає ракетних атак без відчутних втрат для Заходу, вона може піти на масовану ескалацію або розширення конфлікту, щоб повернути собі надійний засіб стримування. Може йтися також про подальше *escalate to de-escalate*.

В такій динамічній і напруженій ситуації завжди можливі прорахунки й неправильна інтерпретація

В такій динамічній і напруженій ситуації завжди можливі прорахунки й неправильна інтерпретація. Тоді швидко вмикається автоматизм – точка неповернення. Інформація з обох сторін ніколи не буде досконалою. Цілі політики та її реальні наслідки в стресових умовах можуть не збігатися. Стримування як стратегія запобігання може дрейфувати в протилежний бік і сприяти ескалації.

Конфлікт між стримуванням і стратегічною стабільністю, з одного боку, та втягуванням у збройний конфлікт, з іншого, може сприяти руйнуванню цієї стратегічної стабільності між НАТО і Росією. Проте довгострокові рішення для стримування теж можуть сприяти

(в загальному дискурсивному контексті недовіри й ворожнечі) продовженню та загостренню конфлікту.

Центральне завдання НАТО, згідно зі *Strategic Concept 2022,* формулюється як *deterrence and defence*. Німецька стратегія безпеки також наполягає на цьому підході. Розширення військової інфраструктури, як-от запланованe США розміщення в Німеччині так званих *Long Range Fires* (включно з гіперзвуковою зброєю, такою як *Dark Eagle*), придбання нових платформ, таких як F-35, і збільшення кількості маневрів, є проявом впевненості в собі й демонстрацією рішучості.

Втім, це не обов'язково повинно вплинути на Росію так, як бажає НАТО, тобто стримати її. Москва ще більше, ніж в минулі роки, буде глуха до запевнень оборонного альянсу в тому, що його дії не спрямовані проти Росії. Навпаки, ці заходи НАТО, спрямовані на стримування, можуть призвести до посилення відчуття незахищеності й спонукати Росію до дій для зменшення цієї незахищеності або збільшення незахищеності іншої сторони.

Це відбувається, наприклад, через нарощування російського потенціалу, розміщення ядерної зброї на кордонах НАТО, збільшення кількості навчань ядерних сил, розробку нових систем доставки або зміцнення нових альянсів. Сфера «езотеричної суперзброї», такої як гіперзвуковий планер «Авангард», ядерний підводний дрон «Посейдон» і ядерна крилата ракета «Буревестник», також є частиною потенціалу стримування.

Нині особливо важливо усвідомлювати, що заходи, спрямовані на стримування, не обов'язково мають бажаний деескалаційний ефект

Спроба НАТО посилити свою безпеку на тлі війни в Україні шляхом демонстрації впевненості й рішучості врешті призводить до безпекової дилеми. Це може призвести до постійного зростання потенціалу і загроз, спіралі озброєння й ескалації. Саме тому, що Росія, можливо, вважає, ніби вже воює з НАТО в Україні, політичні вимоги застосування зброї проти російської території (наприклад, крилатих ракет «Таурус») можуть призвести до швидшої ескалації і кульмінації у вигляді прямих бойових дій між Росією і НАТО.

Рішення про розбудову нової військової інфраструктури й конфронтаційна позиція характеризуватимуть відносини між НАТО і Росією найближчими десятиліттями – покращення навряд чи

можливе. В кращому випадку через кілька років після того, як принаймні гарячу фазу конфлікту в Україні, ймовірно, буде завершено, це питання стане предметом дебатів про контроль за озброєнням та роззброєння і розмінною монетою в переговорах.

Нині особливо важливо, щоб політики, які ухвалюють рішення, усвідомлювали, що заходи, спрямовані на стримування, не обов'язково мають бажаний деескалаційний ефект. Якщо інша сторона сприймає ці кроки як загрозу своїй безпеці або вважає, що вона вже в стані війни, вони можуть повністю підірвати стратегічну стабільність між сторонами.

З цього випливає необхідність детального обговорення й оцінки стратегічних інтересів і, в разі потреби, перегляду й коригування цих інтересів на тлі загострення проблем з безпекою. Вимога часу – взяти паузу для ухвалення якісних рішень, які відображатимуть як короткострокову, так і довгострокову динаміку.

Переклад з німецької Дар'ї Прусенко

Йоганн Іванов

Йоганн Іванов (Johann Ivanov) – співробітник Фонду ім. Фрідріха Еберта з питань миру та безпеки. Раніше він очолював офіс Фонду в Гані та був заступником голови Представництва Фонду в Індії.